

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

p-ISSN 2415-8828
e-ISSN 2664-4495

ICV 2021: 98.85

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

Науковий журнал

Випуск 2 (20)

Умань
ВПЦ «Візаві»
2022

УДК 8(082)
Ф 54

*Затвердила до друку вчена рада Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (протокол № 6 від 6 грудня 2022 року)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Шуляк Світлана, д-р філол. н., проф. (гол. редактор) (Україна)
Барталашова Перла, д-р філософії (лінгвістика) (Словаччина)
Гладкий Юрай, канд. філол. н., доц. (Словаччина)
Гут Наталя, канд. філол. н., доц. (заст. гол. редактора) (Україна)
Денисюк Василь, канд. філол. н., доц. (відп. секретар) (Україна)
Зелінська Оксана, д-р філол. н., проф. (Україна)
Лебович Вікторія, д-р філософії (літературознавство) (Угорщина)
Лопушан Тетяна, канд. філол. н., доц. (Україна)
Реґевич Адам, д-р філол. н., проф. (Польща)
Рембішевська Дорота Кристина, д-р філол. н., проф. (Польща)
Романчук Олексій, доктор філософії (теорія та історія культури) (Молдова)
Тимко-Дітко Оксана, д-р філол. н., проф. (Хорватія)
Тищенко Тетяна, канд. філол. н., доц. (Україна)
Царалунга Інна, д-р філол. н., проф. (Україна)
Цимбал Наталія, канд. філол. н., проф. (Україна)
Чайка Оксана, канд. філол. н., доц. (Україна)
Шарманова Наталя, канд. філол. н., доц. (Україна)
Шитик Людмила, д-р філол. н., проф. (Україна)
Шіміч Крешімір, д-р філол. н., проф. (Хорватія)

«Філологічний часопис» зареєстровано, реферовано та індексовано в: ISSN International Centre, CrossRef, Google Scholar, Index Copernicus, Polska Bibliografia Naukowa, WorldCat, BASE (*Bielefeld Academic Search Engine*), Українська науково-освітня мережа УРАН, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського, Реферативна база даних «Україніка наукова».

Ф 54 Філологічний часопис : науковий журнал. С. Шуляк (гол. ред.).
Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. Вип. 2 (20). 177 с.

УДК 8(082)
p-ISSN 2415-8828
e-ISSN 2664-4495

Адреса редколегії: 20308, Черкаська область, м. Умань, вул. Садова, 28, к. 304,
кафедра української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини. Тел.: +380(4744)3-78-96; e-mail: dvv2812@ukr.net.

Засновник

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації
КВ № 21683-1583Р від 24.11.2015 р.

ЗМІСТ • CONTENT

МОВОЗНАВСТВО • LINGUISTICS

- Газдаг Вільмош**
Українські та російські запозичення з професійної лексики в закарпатських угорських говорах..... 5
Gazdag Vilmos
Ukrainian and Russian loanwords with professional vocabulary in Transcarpathian Hungarian dialect's
- Глуховцева Катерина, Глуховцева Ірина**
Відображення сутності мовних одиниць в образних висловлюваннях про мову 13
Hlukhovtseva Kateryna, Hlukhovtseva Iryna
Reflection of the language units' essence in imaginary utterances about language
- Гримашевич Галина**
Способи вираження присудка в актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року 27
Hrymashevych Halyna
Ways of predicate expressing in the act book of the Zhytomyr hrotsky government of 1611
- Колоїз Жанна**
Густативні найменування як фрагменти біблійної глютонії..... 36
Koloiz Zhanna
Gustatory names as fragments of biblical gluttony
- Karmacs Zoltán, Nagy Alexandra, Csurman-Puskás Anikó**
A Magyar helyesírás alapelvek változása a három legutóbbi helyesírási szabályzat alapján..... 44
Karmacs Zoltán, Nagy Alexandra, Csurman-Puskás Anikó
Changes in the orthographic principles of the Hungarian language based on the last three spelling rules
- Лесюк Микола**
Становлення граматичних форм повнозначних частин мови в українській і польській мовах 51
Lesiuk Mykola
Formation of grammatical forms of full-meaning parts of speech in Ukrainian and Polish languages
- Прадід Юрій**
Особливості творення прізвищ, похідних від прізвища *Дід* (на матеріалі прізвищ, поширених в Україні)..... 62
Pradid Yuriy
Features of creating surnames, derived from the surname of *Did* (based on surnames common in Ukraine)
- Semeniuk Antonina, Prystupa Liubov**
Lexico-stylistic and structural features of Volodymyr Zelensky's political address to Congress 84
Семенюк Антоніна, Приступа Любов
Лексико-стилістичні та структурні риси політичного звернення Володимира Зеленського до Конгресу

Степаненко Микола Перифрастичний образ Володимира Зеленського в публіцистично-політичному дискурсі 2021	92
Stepanenko Mykola The periphrastic image of Volodymyr Zelenskyi in the publicistic and political discourse of the 2021	
Тищенко Тетяна, Комарова Зоя Номінації та народні вірування в родильному обряді східно- і західноподільських говірок.....	104
Tyshchenko Tetiana, Komarova Zoya Nominations and folk beliefs in childbirth rite of Eastern and Western Podilian dialect	
Томіленко Людмила Назви їжі та напоїв у російсько-українських перекладних словниках початку XX століття	115
Tomilenko Liudmyla Names of food and beverages in Russian-Ukrainian translation dictionaries of the early 20 th century	
Хавалджи Лідія Діалектизми в публіцистичних творах В. Яворівського	126
Khavaldzhy Lidiia Dialectisms in journalistic works by V. Yavorivsky	
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО • LITERARY STUDIES	
Біляцька Валентина Поетична Сковородиніана Придніпров'я	134
Biliatska Valentyna Poetic Skovorodiniana of Dnipro region	
Головань Тарас Концепція художньої літератури у книжці «Одробини» Петра Сороки.....	144
Holovan Taras The concept of fiction in Soroka's «Crumbs»	
Юрчук Олена Табірна жіноча проза (за «Спогадами» Надії Суровцової)	152
Yurchuk Olena Camp female prose (based on «Memories» by Nadiia Surovtsova)	
Ямчук Павло Сміх крізь незримі світу сльози (Остап Вишня у «Щоденниках» і в бутті).....	160
Yamchuk Pavlo Laughter through the invisible world of tears (Ostap Vyshnia in the «Diaries» and in life)	
AD MEMORIAM	
Барань Єлизавета, Берегсасі Аніко, Газдаг Вільмош Значення і роль спадщини Іштвана Ковтюка в закарпатській мовознавчій науці та угорськокомуні освіті.....	169
Bárány Erzsébet, Beregszászi Anikó, Gazdag Vilmos The significance and role of István Kótyuk's work in transcarpathian hungarian science and education in the mother tongue	

AD MEMORIAM

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268684>

Єлизавета Барань^{*}, Аніко Берегсасі^{**}, Вільмош Газдаг^{***}

ЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ СПАДЩИНИ ІШТВАНА КОВТЮКА В ЗАКАРПАТСЬКІЙ МОВОЗНАВЧІЙ НАУЦІ ТА УГОРСЬКОМОВНІЙ ОСВІТІ

Іштван Ковтюк – відомий угорський мовознавець, перекладач, лексикограф, автор численних підручників для шкіл з угорською мовою навчання. У статті проаналізовано наукові здобутки І. Ковтюка, його викладацьку, організаторську та перекладацьку діяльність, а також внесок у галузі угорської та української лексикографії. Наголошено на тому, що кілька поколінь угорських школярів Закарпаття мали змогу опановувати рідну угорську мову за підручниками, укладеними Іштваном Ковтюком. Указано на те, що він відіграв важливу роль у реформуванні угорськомовної освіти в школах Закарпаття, мав заслугу в розвитку адитивного підходу в угорськомовній освіті.

Ключові слова: Іштван Ковтюк, викладач, організатор, перекладач, угорська лексикографія, українська лексикографія.

Bárány Erzsébet, Beregszászi Anikó, Gazdag Vilmos. The significance and role of István Kótyuk's work in Transcarpathian Hungarian science and education in the mother tongue.

István Kótyuk, who passed away in the autumn of 2020, is a famous Hungarian linguist, translator, lexicographer and author of numerous textbooks for schools with Hungarian language of instruction in Transcarpathia. István Kótyuk's activities were very diverse. Scientific research, teaching, organizing and translating activities and work in the field of Hungarian and Ukrainian lexicography are only some of the most important achievements of the scientist.

István Kótyuk was born on 11 January 1934 in the village of Rativtsi, then part of Czechoslovakia, now in the Uzhhorod district of Ukraine. In 1949, he was admitted to the Mukachevo Teachers' College, which operated in Khust until 1950. In 1953 he graduated as a primary school teacher and in the same year he started studying at the Hungarian Language Department of the Pedagogical College in Uzhhorod. The Pedagogical College was soon closed down, and he continued his studies at the Uzhhorod State University, where he graduated in 1958 with a degree in Russian language and literature. After that, he worked first at the editorial office of the *Zakarpatska Pravda* (Carpathian True Word) and then at the regional radio station. In 1963, the Hungarian Language and Literature Department of the Uzhhorod State University was established, where he was appointed as a teacher of Hungarian language and literature. During his 30 years there, he taught various subjects: modern Hungarian (morphology and syntax), dialectology, historical grammar of the Hungarian language and other special courses in the Hungarian language. István Kótyuk worked at Uzhhorod State University until 1994. In 1997, he accepted an invitation from the newly established Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education and taught Hungarian grammar to the students, first at the Linguistics Department and then, after the Hungarian language and literature section of the Philology Department was established, to the students of that department. In the middle of the 60s of the last century István Kótyuk started to investigate the Hungarian dialect of the historical Uzh county. His research included the phonetic, vocabulary, formal, syntactic and stylistic features of the dialect, as well as the Eastern Slavic influences in the dialect. He also wrote his doctoral dissertation on this topic, which he defended in 1974 under the title *Українские заимствования в ужанском венгерском говоре* (Ukrainian loanwords in the Hungarian Uzh dialect). With several years of active research, he contributed to the creation of the All-Carpathian Language Atlas (1989–2003) and the Dictionary of Transcarpathian Hungarian Dialects (the glossaries of which were also published in *Acta Hungarica*). Besides his scientific activities, István Kótyuk also did a lot of work in the

^{*} Єлизавета Барань, доктор філософії (мовознавство), доцент, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Берегове, Україна); e-mail: barany.erszebet@kmf.org.ua.

^{**} Аніко Берегсасі, доктор габілітований, професор, завідувач кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Берегове, Україна); e-mail: beregszaszi.aniko@kmf.org.ua.

^{***} Вільмош Газдаг, доктор філософії (мовознавство), доцент, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Берегове, Україна); e-mail: gazdag.vilmos@kmf.org.ua.

field of education. Since 1971, he wrote 16 textbooks approved by the Soviet and later by the Ukrainian Ministry of Education and Science for grades 4–11 in secondary schools of Transcarpathia with Hungarian language of instruction, some of which have been published several times. As a result, several generations of Transcarpathian Hungarian schoolchildren have been able to acquire knowledge of their mother tongue from the textbooks compiled by István Kótyuk.

István Kótyuk's work has been recognised with numerous awards. His wisdom, his knowledge, his perseverance, his humanity remain an example for us. We cherish his memory with a grateful heart.

Keywords: Istvan Kovtyuk, teacher, organizer, translator, Hungarian lexicography, Ukrainian lexicography.

Закарпатська угорська наукова спільнота зазнала непоправної втрати: на 86-му році життя відійшов у вічність професор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, член зовнішнього органу Академії наук Угорщини, один із засновників Угорської академічної ради Закарпаття Іштван Ковтюк. Колеги, студенти та шанувальники називали його просто *Пішто бачі* (від уг. *Pista bácsi* 'дядько Степан'), саме так він і залишиться в їхній пам'яті. Іштван Ковтюк став першим завідувачем новоствореної кафедри філології в ЗУІ ім. Ференца Ракоці II.

2021 року Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II відзначав 25-ту річницю свого заснування. По праву можна сказати, що за останні чверть століття це найуспішніший, найдинамічніший проєкт закарпатських угорців. Кафедра філології – один із найстаріших структурних підрозділів закладу, яка була створена 1998 року як кафедра мовознавства. Її завданням було забезпечити викладання угорської, англійської, української, німецької та французької мов на всіх спеціальностях закладу. З перших днів роботи ЗУІ введено підготовку майбутніх вчителів англійської мови, а навчання за спеціальностями «угорська мова і література» та «українська мова і література» розпочалося з 2004 року. Чинне на той час законодавство дозволяло навчатися студентам на спарених спеціальностях. Відповідно протягом 2004–2012 років кафедра випускала фахівців за спеціальностями «угорська-англійська філологія», «угорська-українська філологія», «угорська філологія-історія», «англійська-угорська філологія», «угорська філологія-історія», «англійська-угорська філологія», «англійська філологія-історія», «українська-англійська філологія». З 2012 року кафедра готує педагогів для закладів середньої освіти за освітнім рівнем «бакалавр» (БА) за спеціальностями «угорська мова і література», «українська мова і література» та «англійська мова і література». Починаючи з 2017 року, кафедра здійснює підготовку фахівців за освітнім рівнем «магістр» (МА). За спеціальністю «філологія» 2017 року розпочалося навчання для напрямів «угорська мова і література» та «українська мова і література», а у 2019 році до них приєдналися студенти-магістри напряму «англійська мова і література». Оскільки у 2004–2006 роках відбулося розширення переліку спеціальностей, у межах кафедри мовознавства було створено три структурні підрозділи – угорське, українське та англійське відділення. Сама кафедра з 2005 року отримала назву кафедра філології.

Станом на 2021–2022-й навчальний рік саме кафедра філології Закарпатського інституту ім. Ф. Ракоці II пропонує найширший перелік освітніх програм (усього сім) на двох освітніх рівнях – «бакалавр» і «магістр» як на денній, так і на заочній формі навчання. Загальна кількість студентів на спеціальностях кафедри становить 354 особи.

Іштван Ковтюк долучився до цієї історії успіху, працюючи з 1997 року як викладач, дослідник, згодом завідувач кафедри, як фахівець та людина з великої

літери. Відомий передусім як науковець-діалектолог, освітянин, перекладач, автор шкільних підручників. Характерною рисою вченого було, передусім, відданість науці та сумлінне служіння рідній угорській мові – саме в цьому він бачив своє основне покликання. Тож у цьому короткому слові ставимо за мету окреслити і бодай побіжно проаналізувати різносторонню діяльність неординарного спеціаліста, який по праву може пишатися набутим досвідом та професійними досягненнями.

Народився Іштван Ковтюк 11 січня 1934 року в селі Ратівці (угорська назва Nagyrát) колишнього комітату Унг (Ужгородського району Закарпатської області), яке тоді входило до складу Чехословаччини, там же здобув початкову освіту. 1949 року вступив до педагогічного училища в Хусті, згодом продовжив навчання в Мукачеві, а 1953 року отримав диплом за спеціальністю «учитель початкових класів». Відтак навчався в педагогічному інституті в Ужгороді, обравши угорську філологію. Незабаром цей навчальний заклад було реорганізовано, тож навчання продовжив в Ужгородському державному університеті, де 1958 року отримав диплом філолога, викладача російської мови та літератури. А далі розпочалася праця в редакції газети «Закарпатська правда», пізніше – в обласному радіо. 1963 року, коли відкрили відділення угорської філології в Ужгородському держуніверситеті, став викладачем кафедри угорської мови та літератури. Понад 30 років у цьому закладі викладав різні дисципліни: сучасну угорську мову (морфологію та синтаксис), діалектологію, історичну граматику угорської мови, різні спецкурси з угорського мовознавства (цей перелік свідчить про обшир знань доцента Ковтюка з угорської лінгвістики). В УжДУ працював до 1994 року. А з 1997 року – завідувач кафедри філології новоствореного закладу вищої освіти – Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

За період активної діяльності Іштван Ковтюк надбав чималий набуток: з його наукових досліджень, лінгвістичних праць, статей маємо можливість ґрунтовно пізнавати угорську діалектологію та особливості українсько-угорських міжмовних контактів, а ще ж освітницька, організаторська та перекладацька робота, вагомий внесок у розвиток української та угорської лексикографії – це перелік лише найосновніших зацікавлень науковця, перекладача, викладача.

Із середини 60-х років минулого століття Іштван Ковтюк почав вивчати рідні йому угорські говірки Ужанщини: досліджував особливості їх фонетики, лексики, морфології, синтаксису та стилістики, у тому числі вплив східнослов'янізмів на їх словниковий склад. Саме це коло проблематики стало темою його дисертаційного дослідження. Захищена 1974 року робота Іштвана Ковтюка «Українізми в угорській говірці пониззя ріки Уж Закарпатської області Української РСР» (первісна назва «Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области Украинской ССР») вийшла друком у 2007 році [Kótyuk 2007]. Цю важливу для вивчення угорської діалектології та українсько-угорських міжмовних контактів працю видала кафедра української та русинської філології Ніредьгазької вищої школи, відомої як науковий осередок справжніх поціновувачів історичних і мовних скарбів східних слов'ян Закарпаття. Редактор Андраш Золтан у передмові до видання зазначив: «Захищена в 1974 році дисертація в Ужгородському університеті у свій час і при тогочасних обставинах не мала можливості вийти друком. Її тема, обсяг та якість опрацьованого матеріалу сповна заслуговували на те, щоб цей доробок уже тоді став частиною друкованої фахової літератури у сфері дослідження українсько-угорських міжмовних контактів». 28 квітня 2008 року відбулася презентація

монографії Іштвана Ковтюка на кафедрі української та русинської філології Ніредьгазької вищої школи. У фахових виданнях з'явилося кілька рецензій на монографію Іштвана Ковтюка [Bárányné Komári 2009; Gazdag 2009; P. Lakatos 2010].

Можемо стверджувати, що дисертація Іштвана Ковтюка написана на високому науковому рівні. Він виконав глибокий аналіз українізмів ужанської угорської говірки [див. Барань 2016, с. 29–34]. Результати цього дослідження стануть у пригоді мовознавцям, історикам та етнографам.

Упродовж кількох років Іштван Ковтюк брав участь у збиранні матеріалу для «Загальнокарпатського діалектологічного атласу» (1989–2003), а також до словника закарпатських угорських говорів (словникові статті представлені в журналі *Acta Hungarica*). Неабиякого значення набули науково-популярні статті ученого з культури угорської мови, а також переклади художніх творів з української, російської, удмуртської і татарської мов угорською, розміщені на сторінках місцевих газет і журналів. 1982 року побачила світ книга *Magyar helyesírás tanácsadó* («Порадник з угорського правопису»). Статті, що стосуються проблем культури угорської мови, а також особливостей закарпатських угорських говорів, зібрано у виданні під назвою *Anyanyelvünk regetémén* («На витоках рідної мови») (Ужгород – Будапешт, 1995).

Окрім наукової діяльності, Іштван Ковтюк наполегливо працював і в освітній царині, зокрема, із 1971 року створив 16 підручників з угорської мови для загальноосвітніх шкіл Закарпаття, деякі з них кілька разів перевидавалися [список публікацій див. Bárány & Gazdag 2016, с. 149–152]. Отож кілька поколінь угорськомовних школярів Закарпаття вивчали рідну мову саме за підручниками, укладеними Іштваном Ковтюком.

Коли йдеться про діяльність та наукову спадщину Іштвана Ковтюка, менше відомо, яку важливу роль він відіграв, починаючи з середини 2000-х років, в оновленні та реформуванні змісту й методики освіти угорською мовою на Закарпатті, та які визначні заслуги мав у формуванні моделі освіти угорською мовою на Закарпатті з адитивним підходом. Адже зародження ідеї такої моделі та наповнення її змістом відбулося саме на очолюваній ним кафедрі філології в ЗУІ.

Зміст і мета освіти рідною мовою, яка реалізовується в школах з угорською мовою навчання в Закарпатській області, – це один із пріоритетів угорської громади краю, який завжди супроводжується високим рівнем суспільної уваги. Причина цього в тому, що для закарпатських угорців як громади, яка перебуває у статусі нацменшини, збереження мережі освітніх закладів із навчанням рідною мовою є питанням суспільного і мовного стратегічного планування, адже через мову освіти та через зміст викладання угорської мови як рідної можна вплинути на майбутнє громади, на збереження нею своєї ідентичності. В освіті угорською мовою на Закарпатті у 2000-х роках розпочалася предметно-педагогічна реформа, у якій пріоритетну роль отримали навчальні програми для ЗОШ та підручники з угорської мови, яким також необхідно було пройти процес оновлення. Однією з важливих цілей загальної середньої освіти рідною мовою, яка зберігає свою актуальність і сьогодні, є зберегти й надалі для закарпатських угорців відчуття мовного «затишку», «на витоках рідної мови» в ситуації, коли вони перебувають на крайній межі ареалу поширення угорської мови.

Коли у 2001–2002-му роках була сформована концепція планування угорської мови на Закарпатті [див. Beregszászi, Csernicskó & Orosz 2001; Beregszászi 2002], її рекомендацією стосовно викладання рідної мови стало

застосування адитивного методу, що мало сприяти формуванню двомовності в закарпатських угорськомовних школах із домінуванням рідної мови (поруч із належним володінням державною мовою та однією іноземною мовою). Мета – застосування підходу, що пропонує мовну різноманітність, яка досягається використанням на практиці контрактивної методики та функціональності. Таким чином, найважливішим завданням шкільної освіти рідною мовою стало передати корисні знання, підготувати учнів до вирішення усіх мовних викликів, з якими вони можуть зустрітися в навчальному закладі чи поза ним. А це означає, що категорії *реальна мовна ситуація, особливості закарпатського угорського мововживання, «наша говірка»* отримали належне місце в освіті [дет. див.: Beregszászi & Csernicskó 2007a, 2007b; Beregszászi 2011a, 2011b, 2011c, 2012].

Попри це, змінити зміст освіти рідною мовою було нелегким процесом. Головні причини цього полягають, імовірно, в тому, що на зміст освіти впливають не тільки ті фактори, які тісно пов'язані з освітнім процесом чи мовою. Ідеться і про такі речі, як перебування в становищі нацменшини; і відповідне, пов'язане зі статусом меншини, емоційне ставлення громади до рідної мови та її варіантів; традиція, а також наслідки колишнього директивного підходу до мови, що визначав освітній процес протягом десятиліть [дет. див.: Beregszászi 2014].

Першим успішним кроком в оновленні змісту навчання рідної мови та кодифікації змін стала розробка 2005 року навчальної програми з угорської мови, яка враховувала запланований освітньою політикою України перехід з 11-річної на 12-річну загальну середню освіту [дивись: Magyar nyelv, 2005]. У цій навчальній програмі з угорської мови, яка може вважатися знаковою, вихідною точкою, успішно поєдналися дух державного стандарту, що базувався на нових мовних підходах, та ініціативність чернівецького видавництва «Букрек», яке отримало державну субвенцію на видання навчальної програми і разом із Закарпатським інститутом післядипломної педагогічної освіти запросило до написання навчальної програми Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство та Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II. Так з'явилася можливість створити робочу групу з учителів-практиків угорської мови, викладачів інституту, дослідників-мовознавців, яка під керівництвом завідувача кафедри філології ЗУІ Іштвана Ковтюка, який мав найбільший у Закарпатській області досвід написання навчальних програм і підручників, розробила навчальну програму з угорської мови, що стала передовою в багатьох аспектах.

Порівняно з попередніми навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступеня, цей документ вирізнявся передусім своїм підходом. Зміст навчального матеріалу для класів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (який переважно складається з граматики) перекроїти повною мірою було неможливо, адже це не передбачено і державним стандартом, проте давало можливість внести зміни у ставленні до рідної мови та її варіантів, а також можна було більш корисним, функціональним зробити викладання мовознавчого матеріалу. До нововведень навчальної програми 2005 року належали:

- проба кодифікувати адитивну модель;

- головним завданням є не вивчення граматики, а те, щоби випускники шкіл здатні були в будь-якій ситуації підібрати найбільш відповідні мовні варіанти та граматичні форми;
- зафіксовано, що знання реальної місцевої ситуації мововживання є однією з найголовніших цілей навчання рідної мови;
- вивчення граматики поставлено не за самоціль, а щоби завдяки знанням граматичних правил учень легко, упевнено і свідомо міг обрати з відомих йому мовних елементів той, що найбільше підходить у конкретній життєвій ситуації для усного або письмового висловлення.

Більш значних змін зазнав зміст навчальної програми з угорської мови для учнів старших класів. 2005 року освітня система України передбачала перехід на три класи старшої школи (10-й, 11-й і 12-й), що давало можливість змінити і зміст освіти. На відміну від попередніх, навчальна програма 2005 року передбачила цілком новаторський для вивчення угорської мови на Закарпатті крок, звівши до мінімуму засвоєння граматики, натомість надавши перевагу засвоєнню мови через знання зі стилістики, соціолінгвістики та риторики [див.: Magyar nyelv, 2005]. Отже, у навчальному матеріалі старших класів з'явилися такі теми, які, крім того, що ніколи раніше не входили до підручників нашого краю, створили можливість впровадити наукові результати в освітній процес. До навчальної програми та підручників увійшли, наприклад, такі змістовні одиниці: ситуативне (таке, що підлаштовується до розмовної ситуації) мововживання; поняття мови і мовних варіантів; мінливість і відносна сталість мови; віртуальна рівність і актуальна нерівноправність мовних варіантів; дискримінація за мовною ознакою та мовна толерантність. Учні матимуть можливість ознайомитися з особливостями місцевих угорських говорів (діалектні характеристики, вплив міжмовних контактів: запозичення, зміна коду, прагматична специфіка), з різницею між угорською мовою та іншими її мовними варіантами.

Відповідно до навчальної програми 2005 року, щороку від класу до класу розроблялися нові підручники з угорської мови, де застосовувався описаний вище адитивний підхід. Такі книги готувалися і в Закарпатському угорському інституті [наприклад: Kótyuk 2005, 2007, 2008; Beregszászi 2010, 2011d]. Виданий 2005 року підручник «Угорська мова для 5-го класу» Іштвана Ковтюка став першим в історії підручників з угорської мови нашого регіону, де було застосовано адитивний підхід [Kótyuk 2005]. Ця навчальна книга показала приклад наступним розробникам та запустила цілу серію підручників з угорської мови для всіх класів загальноосвітньої школи II ступеня (їх друкувало видавництво «Букрек»). У цих підручниках, де взято до уваги характеристики закарпатського угорського мововживання, через адитивний підхід викладаються основи угорської як рідної мови, зокрема її граматики [Kótyuk 2007a, 2008]. Узагальнивши, можемо сказати, що реформа закарпатської угорськомовної освіти, що розпочалася у 2000-х роках, та зміна підходів не відбулися б без досвіду Іштвана Ковтюка в укладанні навчальних програм та підручників, його самовідданої діяльності, прагнення до постійного наукового самовдосконалення, високих моральних якостей.

Розглядаючи багатогранну наукову та викладацьку діяльність Іштвана Ковтюка, не можна оминути й того, що кілька поколінь угорських студентів і викладачів користувалися його навчально-методичними конспектами. Конспекти лекцій з історії угорської літературної мови та синтаксису, а також

збірники завдань з угорської граматики завідувача кафедри стали серйозною підтримкою під час підготовки студентів [Kótyuk 1970, 1984, 2007b].

2000 року Іштвана Ковтюка запросили на кафедру української та русинської філології Ніредьгазької вищої школи головним співробітником при укладанні шеститомної бази даних українсько-угорського словника (Ніредьгаза, 2000–2003) та двотомного угорсько-українського словника (Ніредьгаза, 2005–2006), головним редактором якого був Іштван Удварі. Окрім цього, Іштван Ковтюк став головним редактором угорсько-українського (Ужгород – Берегово, 2006) та українсько-угорського (Ужгород – Берегово, 2008, друге видання 2015) словників.

2014 року Іштван Ковтюк святкував своє 80-річчя. З нагоди ювілею друзі, колеги, учні підготували адрес [Bárány 2015, с. 479–482], який включили до підготовленого на його честь видання [Beregszászi & Hires-László 2014]. У привітанні, що стала передмовою до книги, справедливо наголошено, що Іштван Ковтюк уже протягом століть є наставником та вчителем усіх закарпатських угорців, адже він є автором та укладачем численних підручників з угорської мови, розробником навчальних програм з рідної мови, перекладачем підручників з історії та географії, а також шедеврів української літератури (наприклад, «Лісової пісні» Лесі Українки).

Можемо впевнено стверджувати, що Іштван Ковтюк присвятив своє життя служінню угорській мові. Дорогий Учителю! Ваша мудрість, знання, витримка, любов до людей залишаться для нас прикладом! Ми намагатимемося продовжувати та розвивати створені Вами цінності, яких Ви ніколи не зраджували. Пам'ять про Вас назавжди залишиться в наших серцях!

ЛІТЕРАТУРА

- Bárány, E. & Gazdag, V. (2016). Kótyuk István – anyanyelvünk jeles szakértője. [In:] Hires-László K. (szerk.). *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiából* 2. Ungvár, pp. 137–152.
- Bárányné Komári, E. (2009). Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. *Magyar Nyelvőr*, 133, pp. 95–101.
- Beregszászi, A. (2002). A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás*, 2, pp. 368–375.
- Beregszászi, A., Csernicskó, I. & Orosz, I. (2001). *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász, 143 p.
- Beregszászi, A. & Csernicskó, I. (2007a). A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis*, 1, pp. 44–62.
- Beregszászi, A. & Csernicskó, I. (2007b). A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. [In:] Csernicskó, I. & Márku, A. (szerk.). *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, 359 p.
- Beregszászi, A. & Hires-László, K. (szerk.) (2014). *Meszelt falakon túl. Születésnap i köszöntőket Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász, 174 p.
- Beregszászi, A. (2010). *Magyar nyelv 10. osztály*. Csernyivci, 256 p.
- Beregszászi, A. (2011a). An additive approach of the Transcarpathian Hungarian mother-tongue education: possibilities offered by the new curriculum. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*, XXXIX, pp. 129–132.
- Beregszászi, A. (2011b). A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás*, 1, pp. 32–44.
- Beregszászi, A. (2011c). Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. [In:] *Nyelvi mítoszok és ideológiák. A 16. Élőnyelvi Konferencia anyagai*. Beregszász, pp. 59–70.
- Beregszászi, A. (2011d). *Magyar nyelv 11. osztály*. Csernyivci, 256 p.
- Beregszászi, A. (2012). *A lehetetlen lehetni*. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Budapest, 112 p.

Beregszászi, A. (2014). Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia*, 1. URL: <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=504> (a kérelem dátuma: 10.08.2022).

Gazdag, V. (2009). Jelentés az ukrán-magyar nyelvhatárról. (István Kovtűk, Ukrainiskie zaimstvovaniâ v užanskom vengerskom govore / Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. Nyíregyháza, 2007.) *Kisebbségkutatás* 18, pp. 476–481.

Kótyuk, I. (1970). *Leíró magyar nyelvtani gyakorlatok (szótan és mondattan)*. Ungvár, 73 p.

Kótyuk, I. (1984). Módszertani utasítások «A magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete» c. tantárgy oktatásához. Az irodalmi norma alakulásának kezdeti szakasza. Užsgorod, 42 p.

Kótyuk, I. (2005). *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tananyelvű iskolák 5. osztálya számára*. Csernyivci, 253 p.

Kótyuk, I. (2007a). *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tananyelvű iskolák 7. osztálya számára*. Csernyivci, 236 p.

Kótyuk, I. (2007b). *Mondattani elemzések: segédkönyv a magyar nyelvtan tanulmányozásához*. Rákóczi-füzetek 28. Ungvár, 93 p.

Kótyuk, I. (2008). *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tananyelvű iskolák 8. osztálya számára*. Csernyivci, 256 p.

Magyar nyelv (2005). Kótyuk István és mtsai. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tananyelvű iskolák számára*. Csernyivci, 176 p.

P. Lakatos, I. (2010). Kótyuk István, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре / Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. *Magyar Nyelv*, 106, pp. 227–233.

Барань, С. (2015). До 80-річчя Іштвана Ковтюка. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 60, pp. 479–482.

Барань, С. (2016). Іштван Ковтюк як діалектолог. [У:] *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Зб. наук. праць. Ужгород, 21, с. 29–34.

REFERENCES

Bárány, E. & Gazdag, V. (2016). Kótyuk István – anyanyelvünk jeles szakértője. [In:] Hires-László K. (szerk.). *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* 2. Ungvár, pp. 137–152. (in Hungarian)

Bárányné Komári, E. (2009). Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Ukrainiskie zaimstvovaniya v užanskom vengerskom govore [Ukrainian borrowings in the Uzhan Hungarian dialect]. *Magyar Nyelvőr*, 133, pp. 95–101. (in Hungarian)

Beregszászi, A. (2002). A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás*, 2, pp. 368–375. (in Hungarian)

Beregszászi, A., Csernicskó, I. & Orosz, I. (2001). *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász, 143 p. (in Hungarian)

Beregszászi, A. & Csernicskó, I. (2007a). A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis*, 1, pp. 44–62. (in Hungarian)

Beregszászi, A. & Csernicskó, I. (2007b). A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. [In:] Csernicskó, I. & Márku, A. (szerk.). *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, 359 p. (in Hungarian)

Beregszászi, A. & Hires-László, K. (szerk.) (2014). *Meszelt falakon túl. Születésnap köszöntőket Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász, 174 p. (in Hungarian)

Beregszászi, A. (2010). *Magyar nyelv 10. osztály*. Csernyivci, 256 p. (in Hungarian)

Beregszászi, A. (2011a). An additive approach of the Transcarpathian Hungarian mother-tongue education: possibilities offered by the new curriculum. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedagogika*, XXXIX, pp. 129–132. (in English)

Beregszászi, A. (2011b). A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás*, 1, pp. 32–44. (in Hungarian)

Beregszászi, A. (2011c). Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. [In:] *Nyelvi mítoszok és ideológiák. A 16. Élőnyelvi Konferencia anyagai*. Beregszász, pp. 59–70. (in Hungarian)

Beregszászi, A. (2011d). *Magyar nyelv 11. osztály*. Csernyivci, 256 p. (in Hungarian)

Beregszászi, A. (2012). *A lehetetlen lehetni*. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Budapest, 112 p. (in Hungarian)

Beregszászi, A. (2014). Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia*, 1. URL: <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=504> (a kérelem dátuma: 10.08.2022). (in Hungarian)

- Gazdag, V. (2009). Jelentés az ukrán-magyar nyelvhatárról. (Istvan Kovtük, Ukrainskie zaimstvovaniâ v užanskom vengerskom govore / Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. Nyíregyháza, 2007.) *Kisebbségkutatás* 18, pp. 476–481. (in Hungarian)
- Kótyuk, I. (1970). *Leíró magyar nyelvtani gyakorlatok (szótan és mondattan)*. Ungvár, 73 p. (in Hungarian)
- Kótyuk, I. (1984). *Módszertani utasítások «A magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete» c. tantárgy oktatásához*. Az irodalmi norma alakulásának kezdeti szakasza. Uzsgorod, 42 p. (in Hungarian)
- Kótyuk, I. (2005). *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 5. osztálya számára*. Csernyivci, 253 p. (in Hungarian)
- Kótyuk, I. (2007a). *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 7. osztálya számára*. Csernyivci, 236 p. (in Hungarian)
- Kótyuk, I. (2007b). *Mondattani elemzések: segédkönyv a magyar nyelvtan tanulmányozásához*. Rákóczi-füzetek 28. Ungvár, 93 p. (in Hungarian)
- Kótyuk, I. (2008). *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 8. osztálya számára*. Csernyivci, 256 p. (in Hungarian)
- Magyar nyelv (2005). Kótyuk István és mtsai. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára*. Csernyivci, 176 p. (in Hungarian)
- P. Lakatos, I. (2010). Kótyuk István, Ukrainskie zaimstvovaniya v uzhanskom vengerskom govore [Ukrainian borrowings in the Uzhan Hungarian dialect] / Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. *Magyar Nyelv*, 106, pp. 227–233. (in Hungarian)
- Baran, Ye. (2015). Do 80-richchia Ishtvana Kovtiuka [To the 80th birthday of Istvan Kovtiuk]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 60, pp. 479–482. (in Ukrainian)
- Baran, Ye. (2016). Ishtvan Kovtiuk yak dialektoloh [Istvan Kovtiuk as a dialectologist]. [In:] *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Zb. nauk. prats. Uzhhorod, 21, s. 29–34. (in Ukrainian)

Подано до редакції 15.08.2022 року
Прийнято до друку 21.08.2022 року